

Alte Drucke

**DE CIVILI=||TATE MORVM PVERILIVM || PER DES. ERASMVM
RO=||TERODAMVM LI=||BELLVS, || NVNC PRIMVM ET ||
conditus & editus. ||**

Erasmus, Desiderius

Lipsiae, 1545

VD16 ZV 30712

ERASMVS ROTERDAMVS GENEROSO CVM PRIMIS ET OPTIMAE spei puero
Henrico à Burgundia, Adolphi principis Veriani filio S.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ha33-1-149965

ERASMVVS

ROTTERODAMVS GENERO-
SO CVM PRIMIS ET OPTIMAE

ſpei puero Henrico à Burgun-
dia, Adolphi principis
Veriani filio

S.

I TER MAXIMUM

illum Paulum non piguit o-
mnia fieri omnibus, quò pro-
deſſe poſſet omnibus, quanto
minus ego grauari debeo iu-
uandæ iuuentutis amore ſub-
inde repuerſcere. Itaq; quæ
admodum pridem ad MAXI

MILIANI fratris tui primam adoleſcentiam nemet
accommodaui, dum adoleſcentulorũ formo linguam:
ita nunc HENRICE ſuauiſſime ad tuam attempero
pueritiam de puerorum moribus præcepturus: non
quòd tu hiſce præſcriptis magnopere egeas, primum
ab incunabulis inter aulicos educatus, mox naſtus Io-
annem Crucium tam inſignem formandæ rudis ætatis
artiſcem: aut quòd omnia quæ præſcribemus ad te
pertineant, & è principibus & principatui natum,
ſed ut libentius hæc ediscant omnes pueri, quòd am-
pliſſimæ fortunæ, ſummæq; ſpei puero dicata ſint.
Nec enim mediocriter addeat uniuerſæ publi, ſi cõ-
ſpexerint herorum liberos à primis ſtatim annis dicari
ſtudijs, & in eodem cum ipſis ſtadio currere.

Munus autem formandi pueritiam multis conſtat

A 2

partibus,

DE CIVILITATE

partibus, quarum sicuti prima ita præcipua est, ut tellus animus imbibat pietatis seminaria: proxima, ut liberales disciplinas & amet & perdiscat: tertia est, ut ad uitæ officia instruat: quarta est: ut à primis statim æui rudimentis ciuilitati morum assuescat. Hæc postremam nunc mihi propriè sumsi. Nam de superioribus quum alij complures, tum nos quoque per multa scripsimus. Quamquam autem extremum illud corporis decorum ab animo bene composito proficiscitur, tamen incuria præceptorum nonnunquam fieri uideamus, ut hanc interim gratiam in probis & eruditis hominibus desideremus. Nec inficior hanc esse crassissimam philosophiæ partem, sed ea, ut sunt hodie moralium iudicia, plurimum conducit, & ad conciliandam beneuolentiam, & ad præclaras illas animi doctes oculis hominum commendandas. Decet autem ut homo totus sit compositus animo, corpore, gestibus, ac uestitu, sed in primis pueros decet omnis modestia, & in his præcipuè nobiles. Pro nobilibus autem habendi sunt omnes, qui studijs liberalibus excolunt animum. Pingant alij in clypeis suis leones, aquilas, tauros & leopardos, plus habent ueræ nobilitatis, qui pro insignibus suis tot possunt imagines depingere, quot perdidicerunt artes liberales.

Vt ergo bene compositus pueri animus undiq; reluceat (relucet autem potissimum in uultu) sint oculi placidi, uerecundi, compositi, non torui, quod est truculentia: non improbi, quod est impudentia: non uagii ac uolubiles, quod est insania: non limi, quod est suspiciosorum & insidias molientium: nec immodicè ducti, quod est stolidorum: nec subinde cōnuiuentibus genis

MORVM PVERILIVM.

genis ac palpebris, quod est inconstantium: nec stupentes, quod est attonitorum, id quod est in Socrate notatum, nec nimium acres, quod est iracundiæ signum: non innuentes ac loquaces, quod est impuditiæ signum: sed animum sedatum ac reuerenter amicum præseferentes. Nec enim temere dictum est à priscis sapientibus, animi sedem esse in oculis. Picturæ quidem ueteres nobis loquuntur, olim singularis cuiusdam modestiæ fuisse, semiclusis oculis obtueri, quemadmodum apud Hispanos quosdam semipetos intueri blandum haberi uidetur & amicum. Itidē ex picturis discimus, olim contractis strictisque labijs esse, probitatis fuisse argumentum. Sed quod suapte natura decorum est, apud omnes decorum habebitur. Quanquā in his quoque decet interdum nos fieri polypos, & ad regionis morem nosmet attemperare. Iam sunt quidam oculorum habitus, quos alijs alios addit natura, qui non cadunt sub nostris præceptiones, nisi quod incompotiti gestus non raro uitiant, non solum oculorum, uerum etiam totius corporis habitum ac formam. Contra compositi, quod natura decorum est, reddunt decentius: quod uitiosum est, si non tollunt, certe tegunt, minuuntque. Indecorum est clauso oculorum altero quenquam obtueri. Quid enim hoc aliud est, quā seipsum eluscare? Eum gestum thinnis ac fabris relinquant.

Sint exporrecta supercilia, non adducta, quod est toruitatis: non sublata in altum, quod est arrogantia: non in oculos depressa, quod est malè cogitantium.

Frons item hilaris & explanata, mentem sibi bene consciam, & ingenium liberale præseferens, non in

DE CIVILITATE

rugas contracta, quod est senij: non mobilis, quod est erinaciorum: non torua, quod est taurorum.

A naribus absit mucoris purulentia, quod est fordidorum. Id quoque uitium Socrati philosopho datum est probro. Pileo aut ueste emungi, rusticanum est, brachio cubitoue salsamentariorum, nec multo ciuilius id manu fieri, si mox pituitam uesti illinas. ~~Stropholis excipere narium recrementa decorum~~, id quic paulisper auerso corpore, si qui adsint honoratiores. Si quid in solum deiectum est emuncto duobus digitis naso mox pede proterendum est. Indecorum est subinde cum sonitu spirare naribus, bilis id indicium est. Turpius etiam ducere ronchos, quod est furiosorum, si modo fiat usu. Nam spiritosis qui laborant orthopnoea, danda est uenia. Ridiculum naribus uocem emittere, nam id cornicinum est & elephantorum. Crispare nasum, irrisorum est & sannionum. Si alijs presentibus incidat sternutatio, ciuile est corpus auertere. Mox ubi se remisserit impetus, signare os crucis imagine, dein sublato pileo resalutatis qui uel salutarunt uel salutare debuerant, nam sternutatio, quemadmodum oscitatio, sensum aurium prorsus aufert, precari ueniam, aut agere gratias. Alterum in sternutamento salutare religiosum, & si plures adsint natu maiores, qui saluent uirum aut foeminam honorabilem, pueri est aperire caput. Porro uocis tinnitum studio intendere, aut data opera sternutamentum iterare, nimirum ad uirum ostentationem nugonum est. Reprimere sonitum quem natura fert, ineptorum est, qui plus tribuunt ciuilitati quam saluti.

Malas tingat natiuus & ingenuus pudor, non fuscus aut

MORVM PVERILIVM.

cus aut ascititius color. Quanquam is quoq; pudor sic temperandus est, ut nec uertatur in improbitatem, nec adducat δ'υ'ω'π'ί'α'p aut stuporem, et quartum, ut habet prouerbium, insaniæ gradum. Quibusdam enim hic affectus tam impotens insitus est, ut reddat deliranti simillimum. Temperatur hoc malum, si puer inter maiores assuescat uiuere, & comædijs agendis exerceatur, Inflare buccas fistus indicium est, easdem demittere est animum despondentis: alterum est Thra-
sonis, alterum Iudæ proditoris.

Os nec prematur, quod est metuentis alterius halitum haurire, nec hiet, quod est morionum, sed leuiter osculantibus se mutuo labris coniunctum sit, Minus etiam decorum est subinde porrectis labijs ueluti poppysmum facere, quanquam id magnatibus adultis per mediam turbam incedentibus condonandum est, illos enim decent omnia, nos puerum formamus.

Si fors urgeat oscitatio, nec datur auerti aut cedere, strophio uolæue tegatur os, mox imagine crucis obsignetur. Omnibus dictis aut factis arridere stultorum est: nullis arridere stupidorum. Obscæne dictis aut factis arridere nequitia est, Cachinnus & immodicus ille totum corpus quatiens risus, quem ob id Græci σ'υ'κ'ρ'ο'ύ'σ'ι'ο'ν appellant, nulli decorus est ætati, nedum pueritiæ. Dedecet autem quod quidam ridentes hinnitus edunt. Indecorus & ille, qui oris rictum latè diducit corrugatis buccis, ac nudatis dētibus qui caninus est, & Sardonijs dicitur. Sic autem uultus hilaritatem exprimat, ut nec oris habitum dehonestet, nec animum dissolutum arguat. Stultorum illæ uoces sunt, risu diffuso, risu dissilio, risu emorior: & si qua

DE CIVILITATE

res adeo ridicula inciderit, ut nolentibus eiusmodi risum exprimat mappa manū te genda facies. Solum aut nullam euidentem ob causam ridere, uel stultitiæ tribuitur uel insanici. Si quid tamen eiusmodi fuerit obortum, ciuilitatis erit alijs aperire risus causam, aut si non putes proferendam, commentitium aliquid adferre, ne quis se derideri suspicietur. Superioribus dentibus labrum inferius premere inurbanum est, hic enim est minantis gestus, quemadmodum & inferioribus mordere superius. Quin & labrorum oras lingua circumuoluta subinde lambere ineptum. Porrectioribus esse labris, & uelut ad osculum compositis, olim apud Germanos fuisse blandum indicant illorum pictura. Porrecta lingua deridere quenquam scurrile est. Auerfus expuito, ne quem conspuas aspergāsue. Si quid purulentius in terrā reiectum erit, pede, ut dixi, proteratur, ne cui nauseam moueat. Id si non licet ~~intere~~ ~~losputum~~ excipito. Resorbere saliuam inurbanū est, quemadmodum & illud quod quosdam uidemus non ex necessitate, sed ex usu ad tertium quodque uerbum expuere. Quidam indecore subtuſiunt identidem inter loquendum idq; non ex necessitate, sed ex more: is gestus est mentientium, & inter dicendum quid dicāt comminſcentium. Alij minus etiam decore ad tertium quodq; uerbum eructant, quæ res, si à teneris annis abierit in consuetudinem, hæret etiam in grandiore ætate. Idem sentiendum de screatu, quibus nominibus à seruo notatur Terentianus Clitipho. Situstiurgeat, caue ne cui inostuſias, & absit ineptia clarius tustiendi quàm natura postulet. Vomiturus secede, nā uomere turpe non est, sed ingluuie uomitum accersisse deforme est.

Dena

MORVM PVERILIVM.

Dentium mundicies curanda est, uerum eos puluis-
sculo candidare puellarum est, sale aut alumine defri-
care, gingiuae perniciosum, Idem locio facere Ibero-
rum est. Si quid inhaesit dentibus non cultello, non un-
guibus canum feliumue more, non mantili eximendum
est, sed uel lentisci cuspide, uel penna, uel ofsculis de
gallorum aut gallinarum tibijs detractis. Os mane pu-
ra aqua proluere, & urbanum est & salubre, subin-
de id facere ineptum. De linguae usu suo dicemus loco.

Rusticanum est impexo esse capite. Adsit mundi-
cies, non nitor puellaris. Absint sordes lendium et uer-
miculorum. Subinde scabere caput apud alios, parum
decet, quemadmodum unguibus reliquum fricare cor-
pus sordidum est, praesertim si fiat usu, non necessita-
te. Coma nec frontem tegat, nec humeris inuolitet. Sub-
inde concusso capite discutere capillitium, lasciuien-
tium est equorum. Caesariem a fronte in uerticem le-
ua detorquere, parum elegans est, manu discriminare
modestius. Inflectere ceruicem & adducere scapulas
pigrum arguit, resupinare corpus fastus indicium
est, molliter erectum decet. Ceruix nec in leuum nec
in dextrum uergat: hypocriticum enim, nisi colloquium,
aut aliud simile postulet. Humeros oportet aequo li-
bramine temperare, non in morem antennarum alte-
rum attollere, alterum deprimere. Nam huiusmodi ge-
stus in pueris neglecti, uertuntur in naturam, & cor-
poris habitum praeter naturam deformant. Itaque qui
prae desidia collegerunt consuetudinem inflectendi
corpus, sibi gibbum conciliant, quem natura non de-
derat, & qui deflexum in latius caput habere consue-
uerunt, in eum habitum indurescunt, ut adulti frustra

DE CIVILITATE

mutare nitantur. Siquidem tenera corpuscula plantu-
 lis similia sunt, quæ in quamcunq; speciem furca funi-
 culus deflexeris, ita crescunt et indurescunt. Vtrūq;
 brachium in tergum detorquere, simul & pigritiæ
 speciem habet & furis: neq; multò decentius est alte-
 ra manu in ilia iniecta astare sederē, quod tamē qui
 busdam elegans ac militare uidetur. At non statim ho-
 nestum est quod stultis placuit, sed quod naturæ & ra-
 tioni consentaneum est. Reliqua dicentur quum ad
 colloquium, & conuiuium uentum erit. Membra qui-
 bus natura pudorem addidit retegere citra necessita-
 tem, procul abesse debet ab indole liberali. Quin ubi
 necessitas huc cogit, tamen id quoq; decēte uerecun-
 dia faciendum est, etiamsi nemo testis adsit. Nunquam
 enim non adsunt angeli, quibus in pueris gratissimus
 est puditiæ comes custosq; pudor. Quorum autem con-
 spectum oculis subducere pudicum est, ea multò minus
 oportet alieno præbere contactui. Lotium remorari
 ualetudini perniciosum, secretò reddere uerecundum.
 Sunt qui præcipiant ut puer compressis natibus uen-
 tris flatum retineat. Atqui ciuile non est, dum urbanus
 uideri studeat morbum accersere. Si licet secedere, so-
 lus id faciat. Sin minus iuxta uetustissimum prouerbi-
 um, *Tusi crepitum dissimulet*. Alioqui cur non eadem
 opera præcipiunt ne aluum deiciant, quum remorari
 flatum periculosius sit quàm aluum stringere. Didu-
 ctis genibus sedere, aut diuarcatis tibijs distortisue
 stare, Thraconum est. Sedenti coëant genua, stanti pe-
 des, aut certè modicè diducantur. Quidam hoc gestu
 sedent, ut alteram tybiam, altero genu suspendant,
 nonnulli stant decussatim compositis tybijs, quorum
 alterum

Ap.

Deletio et
 cregito

MORVM PVERILIVM.

alterum est anxiorum, alterum ineptorum. Dextro pede in laeuum femur iniecto sedere priscorum regū mos est, sed improbat. Apud Italos quidam honoris gratia pedem alterum altero premunt, uniusque propemodum insistant tybia ciconiarum ritu, quod an pueros deceat nescio. Idem in flectendis genibus aliud apud alios decet dedecetq. Quidam utrumq; pariter inflectunt, idq; rursus alij recto corpore, alij nonnihil incuruato. Sunt qui hoc ceu muliebre rati, similiter erecto corpore, primum dextrum incuruant genu, mox sinistrum, quod apud Britannos in adolescentibus laudi datur. Galli modulato corporis circumactu dextrū duntaxat inflectunt. In his in quibus uarietas nihil habet cum honesto pugnans, liberum erit uel uernaculis uti moribus, uel alienis obsequundare, quando sunt quos magis capiant peregrina. Incessus nec fractus sit, nec præceps, quorum alterum est mollius, alterum furiosum: nec uacillans, quod à Fabio improbat. Nam ineptam in incessu subclaudicationem Suiceris militibus relinquamus, & ijs qui magnum ornamentum ducunt, in pileo gestare plumas. Tametsi uidimus Episcopos hoc gestu sibi placere. Sedentem pedibus ludere stultorum est, quemadmodum & manibus gesticulari parum integræ mentis iudicium est.

DE CVLTV.

In summa dictū est de corpore, nunc de cultu pauca, eod quod uestis quodammodo corporis corpus est, & ex hac quoq; liceat habitū animi conijcere. Quamquam hic certus præscribi modus non potest, eod quod non omnium par est uel fortuna, uel dignitas, nec apud o-

DE CIVILITATE

pud omnes nationes eadem decora sunt aut indecora, postremò nec omnibus seculis eadem placent, dissplacentue. Vnde quemadmodū in alijs multis, ita hīc quoque nonnihil tribuendum est, iuxta prouerbiū *vōm* *α* *χ* *ω* *ρ* *α* *α* *τ* *q*; etiam *α* *α* *α* *α* *α* cui seruire iubent sapientēs. Est tamen in hisce uarietatibus, quod per se sit honestum aut secus, uelut illa quæ nullum habent usum, cui paratur uestis. Prolixas trahere caudas in fœminis ridetur, in uiris improbat, an Cardinales & Episcopos deceat, alijs *estimandum relinquo*. Multitia nunquam non probro data sunt, tum uiris, tum fœminis, quandoquidem hic est alter uestis usus, ut ea tegat quæ impudicè ostenduntur oculis hominum. Olim habebatur parum uirile discinctum esse, nunc idem ne miniuitio uertitur, quòd indusijs, subuculis, & caligis repertis tegantur pudenda, etiamsi diffluat tunica. Alioqui uestis breuior, quàm ut inclinanti tegat partes, quibus debetur honos, nusquam non inhonestata est. Diffecare uestem amentium est, picturatis ac uersicoloribus uti morionum est ac simiorum. Ergo pro modo facultatum ac dignitatis pròque regione & more adsit cultui mundicies, nec sordibus notabilis, nec luxum aut lasciuiam, aut fastum præ se ferens. Neque lectior cultus decet adolescentes, sed citra immundiciam. Indecore quidam interularum ac tunicarum oras aspergine lotij pingunt, aut sinum brachialiaque indecoro tectorio incrustant, non gypso, sed narium & oris pituita. Sunt quibus uestis in alterum latus defluit, alijs intergum ad renes usque, nec desunt quibus hoc uideatur elegans. Vt totum corporis habitum & mundum & compositum esse decet, ita decet illū cor-
pori

MORVM PVERILIVM.

pori congruere. Si quid elegantioris cultus dedere parentes, nec te ipsum reflexis oculis contemplare, nec gaudio gestas, alijsq; ostentes: nam alterum simiarum, alterum pavonum: mirentur alij, tu te bene cultum esse nescias. Quo maior est fortuna, hoc est amabilior modestia. Tenuioribus in conditionis solatium concedendum est, ut moderatè sibi placeant. At diues ostentans splendorem amictus, alijs suam exprobrat miseriam, sibiq; constat invidiam.

DE MORIBVS IN TEMPLO.

Quoties fores templi præteris nudato caput, ac modicè flexis genibus, & ad sacra uerso uultu, Christum diuòsq; salutato. Idem & aliàs faciendum, siue in urbe, siue in agris, quoties occurrit imago crucis. Per eadem sacram ne transieris, nisi simili religione saltem breui precatiuncula Christum appelles, idq; reiecto capite, & utroq; genu flexo. Cum sacra peraguntur, totum corporis habitum ad religionem deest componere. Cogita illic præsentem Christum cum innumeris angelorum milibus. Et si qui regem hominem alloquutus circumstante procerum corona, nec caput aperiat, nec genu flectat, non iam pro rustico, sed pro insano haberetur ab omnibus: quale est illic apertum habere caput, erecta genua, ubi adest Rex ille regum immortalis & immortalitatis largitor, ubi uenerabundi circumstant ætherei spiritus. Nec refert, si eos non uides, uident illi te, nec minus certum est illos adesse quàm si uideres eos oculis corporeis. Certius enim cerunt oculi fidei, quàm oculi carnis. Indecentius etiam est, quod quidam in templis obambulant, & Peripateticos

DE CIVILITATE

reticos agunt. Atqui de ambulationibus porticus & fora conueniunt non templa, quæ sacris concionibus, mysterijs, ac deprecationi dicata sunt. Ad concionan-
tem spectent oculi, huc attentæ sint aures, huc inhiat animus omni cum reuerentia, quasi non hominem au-
dias, sed Deum per os hominis tibi loquentem. Quum
recitatur Euangelium assurge, & si potes auscultare
ligiosè. Quum in symbolo canitur, Et homo factus est,
in genua procumbe, uel hoc pacto te submittens in il-
lius honorem, qui semet pro tua salute, quum esset su-
pra omnes cælos, demisit in terras, quum esset Deus,
dignatus est homo fieri, ut te faceret deum. Dum per-
aguntur mysteria, toto corpore ad religionem com-
posito ad altare uersa sit facies, ad Christum animus.
Altero genu terram contingere, erecto altero cui læ-
uus innitatur cubitus, gestus est impiorum militum qui
domino Iesu illudentes dicebant: Aue rex Iudæorum.
Tu demitte utrumq; reliquo etiam corpore nonnihil
inflexo ad uenerationem. Reliquo tempore aut lega-
tur aliquid è libello, siue preclarum, siue doctrinæ
salutaris, aut mens cælestis quippiam meditetur. Eo
tempore nugas obgannire ad aurē vicini, eorum est,
qui non credunt illic adesse Christum: huc illuc cir-
cunferre uagos oculos, auentium est. Existima te fru-
stratemplum adisse, nisi inde melior discesseris, puris
orq.

DE CONVIVIIS.

In conuiujs adsit hilaritas, absit petulantia: non
nisi lotus accūbe, sed ante præsectis unguib; ne quid
in his hæreat sordidum, dicarissq; ἐν τῇ κότῃ ὡς ὁ,
ac prius clam reddito lotio aut si res ita postulet, exo-
nerata

MORVM PVERILIVM.

nerata etiam aluo: & si forte strictius cinctū esse con-
tingat, aliquantulum relaxare uincula consultum est,
quod in accubitu parum decore fiat. Abstergens ma-
nus simul abijce quicquid animo egre est. Nam in con-
uiuio nec tristem esse decet, nec contristare quenquā.
Iussus consecrare mensam uultum ac manus ad religio-
nem componito, spectans aut conuiuij primarium aut
si fors adest, imaginem Christi, ad nomen Iesu, matris
que uirginis utrunq; flectens genu. Hoc numeris si cui
alteri delegatum fuerit, pari religione tum ausculta-
to, tum respondeto. Sedis honorem alteri libenter ce-
de & ad honoratiorem locum inuitatus comiter excu-
sa. si tamen id crebro seriōq; iubeat aliquis autoritate
præditus, uerecundē obtempera, ne uideare pro ciui-
li præfactus. Accumbens utranq; manum super men-
sam habere non coniunctim, nec in quadra. Quidam e-
nim indecore uel unam uel ambas habent in gremio.
Cubito uel utroq; uel altero inniti mensæ, senio mor-
bōue lassus condonatur, idem in delicatis quibusdam
aulicis qui se decere putant quicquid agunt, disimu-
landum est, non imitandum. Interea cauendum, ne pro-
xime accumbenti cubito neu ex aduerso accumbenti
pedibus sis molestus. In sella uacillare & nunc huic
nunc alteri natiuicissim insidere, speciem habet subin-
de uentris flatum emittentis, aut emittere conantis.
Corpus igitur æquo libramine sit erectum. Mantile si
datur, aut humero sinistro, aut brachio læuo imponi-
to. Cum honoratioribus accubiturus, capite pexo, pi-
leum relinquito, nisi uel regionis mos diuersum sua-
deat, uel alicuius autoritas præcipiat, cui non parere
sit indecorum. Apud quasdam nationes mos est, ut
pueri

DE CIVILITATE

pueri stantes ad maiorum mensam capiant cibum ex-
tremo loco, reiecto capite. Ibi ne puer accedat nisi
iussus, nec hæreat usque ad conuiuij finem, sed sumto
quod satis est, sublata quadra sua, flexo poplite salu-
tet conuiuias, præcipue qui inter conuiuias est cæteris
honoratior. A dextris sit poculum & cultellus esca-
rius ritè purgatus, ad læuam panis. Panem una uola
pressum, summis digitis refringere, quorundam auli-
corum delitias esse finito, tu cultello seca decenter, nõ
undiq; reuellens crustum aut utrinq; refecans: delica-
torum hoc est. Panem ueteres in omnibus conuiuijs
ceu rem sacram religiosè tractabant, unde nunc quo-
que mos relictus est, eum fortè delapsum in humum
exosculari. Conuiuium statim à poculis auspiciari po-
torum est, qui bibunt, non quod sitiant, sed quod so-
leant. Nec ea res solum moribus est inhonestæ, uerum
etiam officit corporis ualeitudini. Nec statim post sum-
tam ex iure offam bibendum, multò minus post lactis
esum. Puero sæpius quàm bis, aut ad summum ter in
conuiuiio hibere, nec decorum est, nec salubre. Semel
bibat aliquamdiu pastus de secundo missu, præsertim
sicco: dein sub conuiuij finem, idq; modicè sorbendo,
non ingurgitando, nec equorum sonitu. Tum uinum,
tum cereuisia nihilominus quàm uinum inebrians, ut
puerorum ualeitudinè lædit, ita mores dedecorat. A-
qua feruidæ conuenit ætati, aut si id non patitur siue
regionis qualitas, siue alia quæpiam causa, tenui ce-
reuisia utitor, aut uino nec ardenti, & aqua diluto.
Alioqui mero gaudentes, hæc sequuntur præmia, den-
tes rubiginosi, genæ defluentes, oculi lusciosi, mentis
stupor, breuiter senium ante senectam. Antequam bi-
bas præ-

*A poculis auspiciari
ad utrumq;*

MORVM PVERILIVM.

bas præmande cibum, nec labra admoueas poculo, ni si prius mantili aut linteolo absterfa, præsertim si quis suum poculum tibi porrigit, aut ubi de communi bibitur poculo. Inter bibendum intortis oculis alios intueri illiberale est, quemadmodum & ciconiarum exemplo cervicem in tergum reflectere, ne quid hæreat in imo cyatho, parum est liberale. Salutantem poculo re salulet comiter, & ad motis labris cyatho, paululum libans bibere se simulet: hoc ciuili nugoni satis erit. Qui si rusticius urgeat, polliceatur se tum responsurum quum adoleuerit.

Quidam ubi uix bene confederint, mox manus in epulas conijciunt. Id luporum est, aut eorum quide chytropede carnes nondum immolatas deuorant, iuxta prouerbium. Primus cibum appositum ne attingito, non tantum ob id quod arguit auidum, sed quod interdum cum periculo coniunctum est, dum qui feruidum inexploratum recipit in os, aut expuere cogitur, aut si deglutiât adurere gulam, utroque ridiculus æque ac miser. Aliquantisper morandum, ut puer adsuescat affectui temperare. Quo consilio Socrates ne senex quidem unquam de primo cratere bibere sustinuit. Si cum maioribus accumbit puer, postremus, nec id nisi inuitatus, manum admoueat patinæ. Digitos iniussu lenta immergere agrestium est, sed cultello fascinaue tollat quod uult, nec id ex toto elingat disco, quod solent liguritores, sed quod fortè ante ipsum iacet sumat: quod uel ex Homero discere licet, apud quem creber est hic uersiculus.

Οἷδ' ἐπ' ὀνειῶθ' ἐτοῖμα προκειμένα χεῖρας ἰάλλου.

B

Id quoque

DE CIVILITATE

Id quoque si fuerit insigniter elegans alteri cedat, & quod proximum est accipiat. Vt igitur intemperantis est in omnes patinae plagas manum immittere, ita parum decorum patinam inuertere quod ueniant ad te lautiora. Si quis alius cibum porrexerit elegantiorum, praefatus excusatiunculam recipiat, sed resecta sibi portiuncula, reliquum offerat ei qui porrexerat, aut proximè assidenti communicet. Quod digitis excipere non potest quadra excipiendum est. Si quis è placenta uel artocrea porrexerit aliquid cocleari, aut quadra excipe, aut coclearare porrectum accipe, & inuerso in quadram cibo, coclearare reddito. Si liquidius est quod datur gustandum, sumito, & coclearare reddito, sed ad mantile extersum. Digitos unctos uel ore praelingere, uel ad tunicam extergere, pariter inciuile est: id mappa potius aut mantili faciendum. Integros boles subito deglutire ciconiarum est, ac balatronum. Si quid ab alio fuerit resectum, inciuile est manum quadramue porrigere, priusquam ille structor offerat, ne uideare praeripere quod alteri paratum erat. Quod porrigitur aut tribus digitis, aut porrecta quadra excipiendum. Si quod offertur non congruit tuo stomacho, caue ne dixeris illud comici Clitiphonis. Non possum pater, sed blandè agito gratias. Est enim hoc urbanissimum recusandi genus. Si perstat inuitator, uerecundè dicito aut non conuenire tibi, aut te nihil amplius requirere.

Discenda est à primis statim annis secandi ratio, non superstitiosa quod quidam faciunt, sed ciuilibis & commoda, aliter enim inciditur armus aliter coxa, aliter ceruix, aliter cratis, aliter capus, aliter phasianus, ali-

MORVM PVERILIVM.

nus, aliter perdix, aliter anas: qua de re sigillatim præcipere, ut prolixum sit, ita nec operæ precium. Illud in uniuersum tradi potest. Apitiorum esse, omni ex parte, quicquid palato blanditur abradere. Ab te se mensa alteri porrigere, parum honesti moris est. Panem prærosus iterum in ius immergere rusticanum est. Sicut & cibum mansum faucibus eximere, & in quadræ reponere, inelegans est. Nam si quid fortè sumtum est, quod deglutiri non expedit, clam auersus aliquod proijciat. Cibum ambesum aut ossa semel in quadram seposita repetere, uitio datur. Ossa, aut si quid simile reliquum est, ne sub mensam abieceris, pauimentum conspurcans, nec in mensæ stragulam proijce, nec in patinam reponere sed in quadræ angulum seponere, aut in discum qui apud nonnullos reliquijs excipiendis apponitur. Canibus alienis de mensa porrigere cibum, ineptiæ tribuitur: ineptius est illos in conuiuio contrectare. Oui putamen digitorum unguibus aut pollice repurgare ridiculum est: idem inserta lingua facere magis etiam ridiculum, cultello id fit decentius. Ossa dentibus arrodere caninum est, cultello purgare ciuile. Tres digiti salino impressi, uulgari ioco dicuntur agrestium insignia. Cultello sumendum est salis quantum satis est. Si longius abest salinum, porrecta quadræ petendum est. Quadræ aut patinam cui saccharum aut aliud suauē quiddam adhæsit, lingua lambere felium est, non hominum. Carnem prius minutim in quadræ dissecet, mox addito pane simul aliquandiu mandat, priusquā traijciat in stomachum, id non solum ad bonos mores, uerum etiam ad bonam ualitudinem pertinet. Quidam deuorant uerius quàm edunt, non aliter quàm mox, ut

DE CIVILITATE

aiunt, abducendi in carcerem. Latronum est ea tubur-
 cinatio. Quidam tantum simul in os ingerunt, ut utrin-
 que ceu folles tumeant buccæ, alij mandendo diductu
 labiorum sonitum edunt porcorum in morem. Nonnul-
 li norandi studio, spirant etiam naribus, quasi præso-
 candi. Ore pleno uel bibere, uel loqui nec honestum
 est, nec tutum. Vicissitudo fabularum interuallis diri-
 mat perpetuum esum. Quidam citra intermissionem es-
 dunt bibuntue, non quod esuriant sitiántue, sed quod
 alioqui gestus moderari non possunt, nisi aut scabant
 caput, aut scalpant dentes, aut gesticulétur manibus,
 aut ludant cultello, aut tuſsiant, aut ſcrecent, aut ex-
 puant. Bares à rustico pudore profecta nonnullam in-
 ſania ſpeciem habet. Auscultandis aliorum ſermoni-
 bus fallendum est hoc tædij, ſi non datur oportunitas
 loquendi. Inciuile est cogitabundum in menſa accum-
 bere. Quosdam autem uideas adeo stupentes, ut nec
 audiant quid ab alijs dicatur, nec ſe comedere ſentiât,
 & ſi nominatim appelles, uelut è ſomno excitari ui-
 deantur. Adeo totus animus est in patinis. Inurbanum
 est oculis circumactis obſeruare quid quiſq; comedat,
 nec decet in quenquam conuiuiarum diutius intentos
 habere oculos: inurbanius etiam tranſuerſim hircus
 intueri, qui in eodem accumbunt latere: inurbanissi-
 mum, reſorto intergum capite contemplari, quid re-
 rum geratur in altera menſa. Effutire ſi quid liberius
 inter pocula dictum factumue ſit, nulli decorum est,
 nedum puero. Puer cum natu maioribus accumbens
 nunquam loquatur, niſi aut cogat neceſſitas, aut abs
 quopiam inuitetur. Lepide dictis modicè arrideat, ob-
 ſcène dictis ne quando arrideat, ſed nec frontem con-
 trahat

MORVM PVERILIVM.

trahat si præcellit dignitate qui dixit, sed ita uultus habitum temperet, ut aut non audisse aut certè non intellexisse uideatur. Mulieres ornat silentium, sed magis pueritiam.

Quidam respondent priusquàm orationem finierit qui compellat, ita sæpe fit, ut aliena respondēs sit risui, detq; ueteri locū proverbio, ἄμαρ ἀπ' ἅπαν. Docet hoc rex ille sapientissimus stultitiæ tribuens respondere priusquàm audias, non audit autem qui non intellexit. Si minus intellexit percontantem, paulisper obticescat, donec ille quod dixit spōte repetat. Id si non facit, sed responsum urget, blandè ueniam præfatus puer, oret ut quod dixerat dicat denuo. Intellecta percontatione, paululum interponat moræ, deinde tum paucis respondeat, tum iucundè In conuiuio nihil effutiendum quod offuset hilaritatem. Absentium famam ibi lædere piaculum est. Nec cuiquam illic furs refrigerandus est dolor. Vituperare quod appositum est, inciuilitati datur & ingratum est conuiuatori. Si de tuo præbetur conuiuium, ut excusare te mitatem apparatus urbanum, ita laudare aut commemorare quanti singula constiterint insuaue profectò condimentum est accumbentibus. Deniq; si quid à quoquam in conuiuio fit rusticius per imperitiam, ciuilius ter dissimulandū potius quàm irridendum. Decet comotationem libertas. Turpe est subdum, ut ait Flaccus, rapere, si quid cui super cœnam exeidit incogitantius. Quod ibi fit diciturue, uino inscribendum ne audias, μήτ' ὡς μὲν ὁ μὲν ἀστυπτότατος. Si conuiuiterit quàm pro puerili ætate prolixius, & ad luxum tendere uidebitur, simul atq; senseris naturæ factum

DE CIVILITATE.

fatis, aut clam, aut ueniam precatus te subducito. Qui puerilem ætatem adigunt ad inediam, mea quidem sententia insaniunt, neq; multò minus ij qui pueros immo dico cibo diffarciunt. Nam ut illud debilitat teneri corpusculi uiriculas, ita hoc animi uim obruit. Moderatio tamen statim est discenda. Citra plenam saturationem reficiendum est puerile corpus, magisq; crebro quàm copiose. Quidam se saturos nesciunt, nisi dum ita distentus est uentericulus, ut in periculum ueniant ne disrumpatur, aut ne per uomitum reiiciat onus. Oderunt liberos, qui illos etiamnum teneros cœnis in multam noctem productis perpetuò sinunt asidere. Ergo si surgendum erit à prolixiore conuiuio, quadram tuam cum reliquijs tollito, ac salutato qui uideatur inter conuiuas honoratissimus, mox et alijs simul, discedito, sed mox rediturus, ne uideare lusus aut alterius parum honestæ rei gratia te subduxisse. Reuersus ministrato si quid opus erit, aut reuerenter mensæ assistito, si quis quid iubeat expectans. Si quid apponis aut submoues, uide ne cui uestem iure perfundas. Can delam emuncturus, prius illam è mensa tollito, quòdque emunctum est, protinus aut harenæ immergito, aut solea proterito, ne quid ingrati odoris offendat nares. Si quid porrigis infundisue, læua id facias caueto. Iussus agere gratias, compone gestus, paratum te significans donec silentibus conuiuijs dicendi tempus adfuerit. Interim uultus ad conuiuio præidentem reuerenter uersus sit & constanter.

DE CONGRESSIBVS.

Si quis occurrerit in uia, uel senio uenerandus, uel religione

MORVM PVERILIVM,

religione reuerendus, uel dignitate grauis, uel alioqui dignus honore, meminerit puer de uia decedere, reuerenter aperire caput, nōnihil etiam flexis poplitibus. Ne uerō sic cogitet, quid mihi cum ignoto, quid cum nihil unquam bene de me merito? Non hic honos tribuitur homini, non meritis, sed Deo. Sic Deus iussit per Solomonem, qui iussit assurgere cano: Sic per Paulum qui presbyteris duplicatum honorem præcipit exhibere, in summa, omnibus præstare honorem quibus debetur honos, complectens etiam ethnicum magistratum: & si Turca, quod absit, nobis imperet, peccaturi simus, si honorem magistratui debitum illi negemus. De parentibus interim nihil dico, quibus secundum Deum primus debetur honos. Nec minor præceptoribus, qui mentes hominū, quodammodo dum formant, generant. Iam & inter æquales illud Pauli locum habere debet, honore inuicem præuenientes. Qui parē aut inferiorem honore præuenit, non ideo fit ipse minor, sed ciuiliior & ob id honoratior. Cum maioribus reuerenter loquendum & paucis, cum æqualibus aequanimitate & comiter. Inter loquendum pileum leuatenat, dextra leuiter adnota umbiculo: aut quod decentius habetur, pileum utraque manu iuncta suspensum, pollicibus eminentibus, tegat pubis locum. Librum aut galerum sub axilla tenere rusticius habetur. Pudor adsit sed qui decoret, non qui reddat attonitū. Oculi spectent eum cui loqueris, sed placidi simplicesque, nihil procax improbius præferentes. Oculos in terram deicere quod faciunt catoblepæ malæ conscientie suspicionem habet. Transuersum tueri, uidetur auersantis. Vultum huc illuc uoluere, leuitatis

DE CIVILITATE

argumentum est. Indecorum est interim uultum in uarios mutare habitus, ut nunc corrugetur nasus, nunc contrahatur frons, nunc attollatur supercilium, nunc distorqueantur labra, nunc diducatur os, nunc preamatur, hæc animum arguunt Protei similem. Indecorum & illud, cōcusso capite iactare comam, sine causa tussire, screare, quemadmodum & manu scabere caput, scalpere aures, emungere nasum, demulcere faciem, quod est ueluti pudorem abstergentis, suffricare occipitium, humeros adducere, quod in nonnullis uidemus Italīs, Rotato capite negare, aut reducto accersere, & ne persequar omnia, gestibus ac nutibus loqui, ut uirum interdum deceat, puerum minus decet. Illiberale est iactare brachia, gesticulari digitis, uacillare pedibus, breuiter non lingua, sed toto corpore loqui, quod turturum esse fertur, aut motacillarum, nec multum abhorrens à picarum moribus. Vox sit mollis ac sedata, non clamosa, quod est agricolarū, nec tam pressa, ut ad aures eius cui loqueris non perueniat. Sermo sit non præceps & mentem præcurrēs, sed lentus & explanatus. Hoc etiam naturalem battarismum, aut hæsitantiam, si non in totum tollit, certe magna ex parte mitigat, quum præcipitatus sermo multis uicium conciliet, quod non dederat natura. Inter colloquendum subinde titulum honorificum eius quem appellas repetere, ciuilitatis est. Patris ac matris uocabulo nihil honorificentius, nihil dulcius. Fratris sororisue nomine nihil amabilius. Si te fugiunt tituli peculiares: omnes eruditi sint tibi præceptores obseruandi: omnes sacerdotes ac monachi reuerendi patres: omnes æquales fratres & amici: breuiter omnes ignoti

MORVM PVERILIVM.

ignoti domini, ignotæ dominæ. Ex ore pueri turpiter
auditur iusiurandum, siue iocus sit, siue res seria. Quid
enim turpius eo more, quo apud nationes quasdam ad
tertium quodq; uerbum deierant etiam puellæ, per
panem, per unum, per candelam, per quid non? Obscenis
dictis nec linguam præbeat ingenuus puer, nec
aures accommodet. Deniq; quicquid inhonestè nuda-
tur oculis hominum, indecenter ingeritur auribus. Si
res exigat, ut aliquod membrum pudendum nomine-
tur, circumitione uerecunda rem notet. Rursus si quid
inciderit, quod auditori nauseam ciere possit, uelut si
quis narret uomitum, aut latrinam, aut oletum, præ-
fetur honorem auribus. Si quid reuellendum erit, ca-
ue dicat, haud uera prædicas, præsertim si loquatur
grandiori natu, sed præfatus pacem, dicat, mihi secus
narratum est à tali. Puer ingenuus cum nemine conten-
tionem suscipiat, ne cum æqualibus quidem, sed cedat
potius uictoriam, si res ad iurgium ueniat, aut ad arbi-
trum prouocet. Ne cui se præferat, ne sua iactet, ne
cuiusquam institutum reprehendat, aut ullius natio-
nis ingenium morè sue suggillet, ne quid arcani credia-
tum euulget, ne nouos spargat rumores, ne cuius oba-
trectet famæ, ne cui probro det uitium natura insi-
tum. Id enim non solum contumeliosum est, & inhu-
manum, sed etiam stultum, ueluti si quis luscum appel-
let luscum, aut loripedem loripedem, aut strabū stra-
bum, aut nothum nothum. His rationibus fiet, ut sine
inuidia laudem inueniat, & amicos parcat. Interpella-
re loquentem antequam fabulam absoluerit, murba-
num est. Cum nemine simultatem suscipiat, comitatem
exhibeat omnibus, per paucos tamen ad interiorem

DE CIVILITATE

familiaritatem recipiat, eosq; cum delectu. Ne cui tamē credat quod tacitum uelit, Ridiculum enim est ab alio silentij fidem expectare, quam ipse tibi non præstet. Nullus autem est adeo linguæ continentis, ut non habeat aliquem in quem transfundat arcanum. Tutissimū autem est nihil admittere, cuius te pudeat si proferatur. Alienarum rerum ne fueris curiosus & si quid fortē conspexeris audierisue, fac quod scis nescias. Literas tibi non oblatas limis intueri parum ciuile est. Si fors te præsentē scrinium suum aperit aliquis, subducito te. Nam inurbanum est inspicere, contrectare aliquid inurbanius. Item si senseris inter aliquos secretius oriri colloquium, submoue te dissimulanter, & in eiusmodi colloquium ne temet ingeras nō accitus.

DE LVSV.

In lufibus liberalibus adsit alacritas, absit peruicia rixarum parens, absit dolus, ac mendacium, Nam ab his rudimentis proficitur ad maiores iniurias.

✓ Pulcrius uincit qui cedit contentioni, quā qui palam obtruncat. Arbitris ne reclamita. Si cum imperitiis certamen est, possisq; semper uincere, nonnunquam te uinci patere, quo ludus sit alacrior. Si cum inferioribus luditur, ibi te superiorem esse nescias. Animi causa ludendum est, non lucri gratia. Aiuunt puero rum indolem nusquam magis apparere, quā in lusu. Si cui ad dolos, ad mendacium, ad rixam, ad iram, ad uiolentiam, ad arrogantiam, propensius ingenium, hic emicat naturæ uitium. Proinde puer ingenuus nō minus in ludo quā in conuiuio sui similis sit.

De cubis

MORVM PVERILIVM.

DE CVBICVLO.

In cubiculo laudatur silentium & uerecundia. Certe clamor & garrulitas indecora est, multò magis in lecto. Siue cum exuis te, siue cum surgis, memor uerecundiae: caue ne quid nudes aliorum oculis, quod mos & natura tectum esse uoluit. Si cum sodali lectum habes communem, quietus iaceto, neq; corporis iactatio ne uel te ipsum nudes, uel sodali detractis pallijs sis molestus. Priusquam reclines corpus in cervical, frontem & pectus signa crucis imagine, breui precatiuncula temet Christo commendans, Idem facito quum mane primum temet erigis, à precatiuncula diem auspicans. Non enim potes ab omni feliciore. Simul ac exonera ueris alium, ne quid agas nisi prius lota facie manibufque, & ore proluto. Quibus contigit bene nasci, his turpe est generi suo non respondere moribus. Quos fortuna uoluit esse plebeios, humiles aut etiam rustres his impensius etiam adnitendum est, ut quod fors inuidit, morum elegantia pensent. Nemo sibi parentes aut patriam eligere potest, at ingenium morésq; sibi quisq; potest fingere. Colophonis uice addam preceptiunculam, quæ mihi uidetur propemodum primo digna loco. Maxima ciuitatis pars est, quum ipse nusquam delinquas, aliorum delictis facile ignoscere, nec ideo sodalem minus habere carum, si quos habet mores inconditiores. Sunt enim qui morum ruditatem alijs compensent dotibus. Neq; hæc ita præcipiuntur, quasi sine his nemo bonus esse possit. Quod si sodalis per incitiam peccet in eo sanè quod alicuius uidetur momenti, solum ac blandè monere ciuitatis est.

Hoc

DE CIVIL. MORVM PVER.

*Hoc quicquid est muneris Henrice fili carissime,
uniuerso puerorum sodalitia per te donatum esse uo-
lus, quo statim hoc congiario, simul et commilitonum
tuorum animos tibi concilies, & illis liberalium artium
ac morum studia commendes. Præclaram indolem
tuam Iesu benignitas seruare dignetur, semperque in
melius prouehere. Datum apud Frigburgum*

Brisgoie, mense Martio. Anno

M. D. XXX.

LIPSIAE

IN OFFICINA VALEN-
TINI PAPAE.

ANNO

M D XLV.